

Konrad Żurek

WSPiA – Rzeszowska Szkoła Wyższa

ORCID: 0000-0001-6005-7787

ORGANIZACJA I DZIAŁALNOŚĆ POLICJI POLITYCZNEJ W POLSCE MIĘDZYWOJENNEJ

Wprowadzenie

Każde praworządne państwo powinno mieć instytucje, których podstawowym zadaniem jest utrzymanie bezpieczeństwa, spokoju oraz porządku publicznego czy zapewnienie wykonywania obowiązującego prawa. Zważywszy na funkcjonowanie na naszych ziemiach obcych służb, niezbędne okazało się powołanie do życia instytucji dbających o bezpieczeństwo państwa. Okres międzywojenny był dla polskich władz państwowych wyjątkowo trudny. Po I wojnie światowej w doktrynie oraz orzecznictwie ujawnił się wyraźny problem tożsamości, jak i ciągłości państwa polskiego. Badano, czy Polska międzywojenna jest już państwem nowym, czy też państwem „wskrzeszonym”, które w wyniku restytucji kontynuuje byt prawny odrodzonej Polski. W naszym kraju konieczne było zatem stworzenie nowych struktur prawnych.

Policja Polityczna pełniła działalność w II Rzeczypospolitej za sprawą licznych reorganizacji przybierała w omawianym czasie różne nazwy: Wydział IV-D.p., Wydział IV-D, Służba Informacyjna, Policja Polityczna, Służba Śledcza. Szczególnie intrygująco przedstawia się aspekt jej ciągłych przeobrażeń, które miały podłoże polityczne i prawne. Z tego też względu autor podjął się przygotowania publikacji, która nie tylko przybliży Czytelnikowi tę formację, ale również prezentuje najważniejsze zmiany prawne, jakie dokonały się w tamtym okresie, a które rzutowały na funkcjonowanie powołanej do życia 24 lipca 1919 r. Policji Państwowej.

Struktura organizacyjna Policji Państwowej

Okres międzywojenny w zakresie aparatu administracyjnego był wyjątkowo trudny. W krótkim odstępie czasu, jak ukazuje historia, dokonywało się

wiele istotnych zmian organizacyjnych, które objęły również tę formację. W tym okresie zaobserwować można znaczące usprawnienie aparatu administracyjnego w naszym kraju, próbowano również zbudować własny model organizacji wewnętrznej państwa¹.

Policja Państwowa została powołana do życia 24 lipca 1919 r. Stanowiła aparat wykonawczy organów administracji ogólnej, Ministra Spraw Wewnętrznych, wojewodów i starostów. Wymienione organy wydawały polecenia, dyrektywy służbowe w sprawach związanych zwłaszcza z ochroną bezpieczeństwa i porządku publicznego. Z kolei w kwestii dochodzeń czy ścigania popełnionych przestępstw Policja podporządkowana była organom wymiaru sprawiedliwości, tj. sędziom śledczym oraz prokuratorom².

Przebudowa aparatu bezpieczeństwa na innych ziemiach Polski, jak również zespolenie go ze strukturą działającą w dawnym Królestwie Kongresowym wymagały intensywnych prac przygotowawczych oraz organizacyjnych, a uściślały je postanowienia przepisów przejściowych do ustawy o policji państwowej zawarte w art. 3 brzmiącym: „W miarę obejmowania przez władze centralne administracji ziem b. zaboru austriackiego, pruskiego i ziem wschodnich b. zaboru rosyjskiego, istniejące na tych ziemiach organizacje państwowej służby bezpieczeństwa, a w miarę wprowadzania na tych ziemiach jednolitej ustawy samorządowej, istniejące samorządowe organizacje służby bezpieczeństwa wcielone zostaną do policji państwowej w myśl zasad niniejszej ustawy i przepisów przejściowych. Przepisy wykonawcze w tej mierze wyda Minister Spraw Wewnętrznych”³.

Struktury organizacyjne Policji Państwowej zgodne były z obowiązującym podziałem sądowym kraju. Na szczeblu województw mieściły się komendy okręgowe, natomiast na terenie powiatów – komendy powiatowe. Komenda powiatowa mogła obsługiwać terytorialnie także kilka powiatów. Najmniejsze komórki organizacyjne stanowiły komisariaty Policji, które swoim zakresem działania obejmować mogły też całe miasta lub dzielnice, i posterunki policji funkcjonujące na obszarze gminy, a nawet kilku gmin⁴.

Według ustawy Policja Państwowa stanowiła państwową organizację służby bezpieczeństwa, której podstawowym zadaniem była ochrona bezpieczeństwa, ładu, spokoju i porządku publicznego. Nowo powstała formacja miała pełnić rolę organów wykonawczych władz państwowych i samorządowych, natomiast jak głosi art. 13 tej ustawy, urzędy prokuratorskie i władze sądowe miały wydawać bezpo-

¹ J. Mierzwa, *Unifikacja, modernizacja, opresja. Przemiany administracyjne aparatu administracyjnego II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2020, nr 4, s. 719–731.

² J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2001, s. 515.

³ Art. 3 ustawy z dnia 24 lipca 1919 r. o policji państwowej (Dz.Pr.P.P. 1919, nr 61, poz. 363).

⁴ K. Żurek, *Unifikacja służb policyjnych w Polsce międzywojennej* [w:] *Humanistyka i nauki społeczne. Doświadczenia, konteksty, wyzwania*, t. IX, red. K. Pujer, Wrocław 2019, s. 95–97.

średnie zlecenia policji zgodnie z przepisami o postępowaniu karnym. Komendant Główny Policji Państwowej dzierżył w swojej mocy uprawnienia władcze w zakresie organizacji, administracji, zaopatrzenia, uzbrojenia, uzupełniania i wyszkolenia policji. Trzeba jednak zauważyć że Komendant Główny nie mógł wpływać na charakter zadań wykonywanych przez funkcjonariuszy (podlegających mu), co w sposób wydatny ograniczało działalność tej formacji i doprowadziło zwłaszcza do wielu problemów kompetencyjnych, jak i osłabiło korpus policyjny. Struktury organizacyjne Policji Państwowej były dostosowane do podziału sądowego kraju⁵.

Od momentu wdrożenia w życie ustawy z dnia 24 lipca 1919 r. moc prawną utraciły obowiązujące: dekret z dnia 5 grudnia 1918 r. o organizacji Milicji Ludowej⁶ i dekret Naczelnika Państwa z dnia 9 stycznia 1919 r. o organizacji Policji Komunalnej⁷.

Struktura Policji Politycznej

W ramach struktury Policji Państwowej tworzone struktury Policji Politycznej. Próżno szukać pełnego, a zarazem precyzyjnego określenia, kiedy ta struktura została powołana do życia jako wyspecjalizowana jednostka Policji. A. Peplowski w swojej publikacji datuje ją na początek 1920 r., czyli wtedy, gdy w Polsce dokonął się podział Policji Państwowej na trzy służby: Policję Kryminalną (Służbę Śledczą), Policję Ogólną i Policję Polityczną⁸.

W II Rzeczypospolitej nastąpiło kilka zmian organizacyjnych Policji Politycznej, jej zadania o charakterze politycznym wykonywane były według następujących jednostek, takich jak: Defensywa Polityczna (tzw. Defa), Wydział IV-D, Służba Informacyjna, Policja Polityczna czy Służba Śledcza⁹.

W swojej publikacji A. Misiuk wskazuje pięć etapów rozwoju tej służby policyjnej¹⁰:

- 1918–1919,
- 1919–1923,
- 1923–1924,
- 1924–1926,
- 1926–1939.

⁵ S. Franc, *Policja Państwowa w II Rzeczypospolitej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica” 2012, nr 8, s. 191.

⁶ Dz.Pr.P.P. 1918, nr 19, poz. 53.

⁷ Dz.P.P. 1919, nr 5, poz. 98.

⁸ A. Peplowski, *Wyszkolenie Policji Państwowej*, „Problemy Kryminalistyki” 1981, nr 153–154, s. 596–598.

⁹ M. Siewier, *Metody działalności Policji Politycznej w Drugiej Rzeczypospolitej. Wybrane problemy*, „De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności” 2020, nr 2, s. 216–229.

¹⁰ A. Misiuk, *Historia policji w Polsce. Od X wieku do współczesności*, Warszawa 2008, s. 142.

Pierwszy okres rozwoju obejmuje funkcjonowanie na ziemiach polskich organizacji policyjnych. Już w okresie Rady Regencyjnej podjęte zostały nieśmiałe próby utworzenia policji, natomiast w czasie powołania do życia Policji Państwowej powstało Biuro Wywiadowcze Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Obok policji mundurowej funkcjonowała także służba śledcza. Zadaniem pierwszej z nich było wykonywanie zadań o charakterze prewencyjnym i administracyjno-porządkowym, natomiast Służba Śledcza realizowała zadania operacyjno-rozpoznawcze, zaś w orbicie jej zainteresowań były sprawy polityczne, kryminalne i gospodarcze¹¹.

Jak wynika z okólnika KGPP z dnia 16 października 1919 r., wszelkie sprawy natury politycznej mieściły się w kompetencji inspektoratu Defensywy Politycznej, natomiast sprawy tego typu adresowane do Wydziału V i Ic należało kierować do KGPP Inspektorat DP¹².

Jednym z rudymenarnych zadań Inspektoratu Defensywy było organizowanie skutecznej walki ze szpiegostwem i komunizmem. Istotną rolę nadzorującą w wykrywaniu i zwalczaniu ruchu wywrotowego pełniły organy wojskowe. W sierpniu 1920 r. uregulowano ustrój organów (defensywy policyjnej). Między innymi utworzono odrębny pion – Wydział IV-D. Posiadał on swoje urzędy na każdym szczeblu organizacyjnym. Jego podstawowym zadaniem było prowadzenie centrali koordynującej i gromadzącej meldunki napływające z terenu. Na szczeblu komend okręgowych utworzone zostały ekspozytury, którym podlegały podstawowe jednostki operacyjne – agentury¹³.

Rozróżniano trzy zasadnicze rodzaje inwigilacji¹⁴:

- obserwację (ogólną i indywidualną),
- pościg,
- poszukiwania inwigilacyjne (lokalne, okręgowe, państwowe).

W 1922 r. w strukturach organizacyjnych Policji Państwowej działalność rozpoczęła Służba Śledcza (kryptonim IV-D). Naczelnym zadaniem tej służby było wykrywanie i zwalczanie przestępstw o charakterze politycznym wymierzonych przeciwko bezpieczeństwu państwa, zakłócających jego wewnętrzny spokój i porządek. Zakres działalności Policji Politycznej ujęty został m.in. w Instrukcji o sposobach prowadzenia służby śledczej w zakresie resortu Wydziału IV-D przez powiatowe komendy Policji Państwowej. Wydział IV-D stanowił centralę inwigilacyjno-polityczną, gdzie wpływały sprawy dotyczące osób cywilnych. Nierzadko dochodziło do sporów kompetencyjnych z organami wojskowymi¹⁵.

¹¹ *Ibidem*, s. 142–143.

¹² A. Misiuk, *Organizacja policji politycznej w Polsce w latach 1919–1923*, „Problemy Kryminalistyki” 1989, nr 185–186.

¹³ A. Peplowski, *Udział organów bezpieczeństwa II Rzeczypospolitej w inwigilacji ruchu komunistycznego w latach 1918–1926*, „Z Pola Walki” 1982, nr 1–2, s. 193.

¹⁴ K. Halicki, *Metody pracy informacyjno-wywiadowczej policji politycznej w okresie międzywojennym*, „Problemy Kryminalistyki” 2010, nr 268, s. 75.

¹⁵ *Ibidem*, s. 218–219.

Służba Śledcza w okresie międzywojennym pełniła dwie funkcje. Zajmowała się przestępczością kryminalną oraz przestępczością o charakterze politycznym. W zakresie zwalczania przestępczości politycznej wyodrębnione zostały specjalne komórki ze Służby Śledczej (od sierpnia 1920 r. noszące nazwy działów śledczych IV-D), które realizowały swoje zadania wewnątrz Policji Państwowej i były bezpośrednio podporządkowane Wydziałowi IV-D. Sam fakt utworzenia Inspektoratu DP uwypukla ogromne znaczenie tej formacji w obszarze zwalczania przestępczości o charakterze politycznym. Inspektorat DP stanowiący samodzielną jednostkę KGPP podlegał Komendantowi Głównemu, zaś w sprawach przedmiotowych szefowi Sekcji Bezpieczeństwa Publicznego i Prasy MSW. Nie posiadał jednak sieci organów terenowych, które byłyby mu podporządkowane. Z tego wynikało wiele nieporozumień ze względu na fakt, iż obowiązki wykonywania czynności Policji Politycznej aż do drugiej połowy 1920 r. spoczywały na barkach pracowników Służby Śledczej w urzędach i ekspozyturach śledczych i przez nich były też wykonywane. Z chwilą powołania nowego Wydziału IV-D (w miejsce dotychczasowego Inspektoratu) nastąpiły istotne zmiany¹⁶.

Szczególnie ważną rolę Policja Polityczna odgrywała na Pomorzu. Wynikało to z zagrożenia dla państwa polskiego ze strony mniejszości niemieckiej, która była wykorzystywana do prowadzenia działalności antypolskiej, a zwłaszcza politycznej, wywiadowczej, sabotażowej oraz dywersyjnej. Odpowiedź na potencjalne zagrożenie stanowiło wydanie przepisów dotyczących nowej struktury policyjnej utworzonej pod nazwą Służba Informacyjna 23 kwietnia 1923 r. Rok później uległa ona likwidacji, a w jej miejsce powołano Policję Polityczną. Zgodnie z wydanym rozporządzeniem przez komendanta Głównego Policji Politycznej założono Centralę dla spraw niemieckich w Toruniu, której kierownikiem został M. Lissowski. Obejmowała ona sześć województw: krakowskie, łódzkie, pomorskie, poznańskie, śląskie oraz warszawskie. Jej podstawowym zadaniem było gromadzenie i analiza materiałów oraz opracowywanie różnych sprawozdań dotyczących sytuacji społeczno-politycznej mniejszości niemieckiej w Polsce. Sytuacja była szczególnie groźna ze względu na dużą liczbę Niemców pomorskich, ich dobrą sytuację gospodarczą, znajomość miejscowych stosunków oraz doskonałe rozmieszczenie, co prowadziło do wielu zagrożeń dla interesów państwa polskiego na Pomorzu Gdańskim¹⁷.

Trzeba zauważyć, że Policja Polityczna w II Rzeczypospolitej w latach 1920–1926 (z wyłączeniem okresu od wiosny 1923 r. do wiosny 1924 r., kiedy działała jako Służba Informacyjna podlegająca jednostkom administracji ogólnej i była po-

¹⁶ M. Mączyński, *Policja Państwowa w II Rzeczypospolitej – organizacyjno-prawne podstawy funkcjonowania*, Kraków 1997, s. 53.

¹⁷ A. Gąsiorowski, *Różnice w podejściu do zwalczania dążeń separatystycznych i niepodległościowych mniejszości Pomorza Gdańskiego w latach 1900–1939. Analiza czynników kreujących odmienne stanowiska władz Rzeszy Niemieckiej i Polski*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2020, nr 2, vol. 4, s. 251–252.

zbawiona uprawnień kontrwywiadowczych) była oddzielnym pionem w ramach polskiej Policji Państwowej, która realizowała również funkcję cywilnej służby specjalnej o charakterze kontrwywiadowczym. Po zamachu majowym w 1926 r. nastąpiły duże zmiany w tej formacji. Zadania zlikwidowanych agend Policji Politycznej przejęły odpowiednie referaty wydziałów bezpieczeństwa, natomiast w starostwach byli to przeszkoleni referenci. Wśród uprawnień agend politycznych władz administracji ogólnej było też monitorowanie życia politycznego, które prowadziła Policja, która na mocy przysługujących jej kompetencji sporządzała raporty sytuacyjne i sprawozdania odnoszące się do wielu dziedzin życia, a następnie przysyłała je do odpowiednich jednostek administracji. Po 1926 r. obowiązki wyeliminowanych agend Policji Politycznej przejęły w urzędach wojewódzkich odpowiednie referaty wydziałów bezpieczeństwa, w starostwach zaś – odpowiednio przeszkoleni referenci¹⁸. Służba Informacyjna była podporządkowana władzy administracyjnej¹⁹.

Zadania Policji Politycznej były różne (w zależności od miejsca). Przykładowo w województwie lubelskim pełniła istotną rolę w realizacji polityki wewnętrznej, gdzie zajmowała się szczególnie ujawnianiem napięć społecznych, nastrojów antyrządowych, akcji wywrotowych i antypaństwowych, jak również obserwacją legalnych ugrupowań i partii politycznych, związków zawodowych oraz parlamentarzystów²⁰.

Metody pracy operacyjnej

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, powołując do życia Policję Polityczną, dążyło zwłaszcza do walki z przestępczością antypaństwową. Ważną rolę odgrywała inwigilacja. Poufna inwigilacja osobowa miała objąć ludzi uznanych za niebezpiecznych dla państwa i porządku publicznego. Z kolei inwigilacja społeczna obejmowała organizacje oraz partie społeczno-polityczne mające charakter antypaństwowy i funkcjonujące nielegalnie. Wśród nich były m.in. Komunistyczna Partia Robotnicza Polski, Żydowska Partia Socjalistyczna „Bund”, Żydowska Socjaldemokratyczna Partia Robotnicza „Poalej Syjon” oraz inne niepolskie organizacje polityczne wrogo odnoszące się do polskiej państwowości. Techniki

¹⁸ B. Mąciór-Majka, *Rozpoznanie i zwalczanie obcego wywiadu przez Policję Polityczną II RP* [w:] *Kontrwywiad II RP (1914) 1918–1945 (1948)*, red. A. Przyborowska, Warszawa 2017, s. 225. Zob. też: A. Misiuk, A. Peplowski, *Organizacja instytucji policyjnych w II Rzeczypospolitej 1918–1926. Wybór źródeł i dokumentów*, Szczepiń 1992, s. 328–330.

¹⁹ W. Śleszyński, *Rola i zadania organów Policji Państwowej na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej (1920–1939)*, „Studia Podlaskie” 2005, t. XV.

²⁰ Z. Siemak, *Policja Polityczna na Lubelszczyźnie w okresie międzywojennym jako element systemu bezpieczeństwa państwa. Powstanie, organizacja i działalność*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Łądowych” 2011, nr 4, s. 180.

i metody działania Policji Politycznej dążące do pozyskiwania wszelkich informacji uwarunkowane były rodzajem przedsięwzięcia oraz konkretnej sytuacji, np. politycznej. Celem inwigilacji było, jak pisze K. Halicki, dostarczenie informacji na temat działalności i planów tych organizacji, składu osobowego oraz danych o źródłach agitacyjnych czy środkach technicznych. Poufna inwigilacja społeczna swoim zasięgiem obejmowała także legalne organizacje oraz partie społeczno-polityczne (jeśli pojawiały się informacje, iż prowadzą one ukrytą działalność nielegalną, niezgodną z programem i taktyką partii)²¹.

Baczenie przyglądano się też działalności rewolucyjnej oraz antypaństwowej mającej na celu rozbicie organizacji lub oderwanie od niej kół lewicowych oraz przyłączenie ich do partii komunistycznych. Najwięcej uwagi poświęcono jednak inwigilacji społecznej, która była w tamtym okresie rozciągnięta na legalnie funkcjonujące organizacje społeczne, np. związki zawodowe. Wiązało się to z obawą organizowania strajków mogących zagrażać bezpieczeństwu publicznemu. Podczas prowadzenia inwigilacji związków zawodowych zadaniem funkcjonariuszy było przede wszystkim ustalenie ich składu, przywódców, jak również zbadanie, czy istnieją wzajemnie zwalczające się odczyny wewnętrzne²².

Wydział IV-D

Policja Polityczna, jak już wspomnieliśmy, pełniła swoją działalność w sposób tajny, jej funkcjonariusze byli nieumundurowani, a ich zadaniem była przede wszystkim inwigilacja i śledzenie różnych środowisk. Siedziby referatu informacyjno-sprawozdawczego i rejestracyjno-śledczego były tajne ze względu na zakres ich obowiązków, takich jak prowadzenie działań inwigilacyjnych. W ich imieniu śledztwa oficjalnie były prowadzone przez referat administracyjno-prawny. Podkreślić należy, że w zakresie personalnym ekspozytura IV-D składała się z naczelnika, jego zastępcy, sekretarza, urzędników kancelaryjnych oraz wywiadowców współpracujących z konfidentami. Ostatni z wymienionych funkcjonariuszy działali niejawnie w środowiskach interesujących pion polityczny²³.

W sierpniu 1920 r. przy Komendzie Głównej Policji Państwowej utworzony został Wydział IV-D, który spełniać miał funkcję centrali koordynującej i gromadzącej meldunki napływające z terenu²⁴. Ze względu na specyfikę swojego funkcjonowania otrzymał status jednostki specjalnej KGPP (pozostającej pod kierownictwem własnego naczelnika). Strukturę wewnętrzną tworzyły trzy działy

²¹ K. Halicki, *Metody pracy...*, s. 74–76.

²² B. Mąciór-Majka, *Policja Polityczna w województwie krakowskim w latach 1919–1926*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, nr 6, s. 171–187.

²³ M. Siewier, *Metody działalności...*, s. 218–221.

²⁴ W. Śleszyński, *Rola i zadania...*, s. 8.

(rejestracyjny, informacyjny i organizacyjno-personalny), które następnie zostały podzielone na odpowiednie referaty specjalistyczne²⁵.

Dział Rejestracyjny Wydziału IV-D zajmował się m.in. zbieraniem, gromadzeniem i rejestracją różnorodnych materiałów związanych z przestępstwami natury politycznej. Dział Informacyjny Wydziału IV-D z kolei odpowiadał za prowadzenie za pośrednictwem ekspozytur ogólnopaństwowej kontroli ruchów antypaństwowych, wrogich ustrojowi oraz wszelkich form szpiegostwa (politycznego i gospodarczego). Natomiast zadaniem Działu Organizacyjno-Personalny był nadzór nad czynnościami funkcjonariuszy oraz zajmującej się kontrolą prawidłowości działania wszystkich organów policyjnej defensywy politycznej na obszarze całego kraju²⁶.

Zakres współpracy kontrwywiadu z organami podlegających bezpośrednio Ministrowi Spraw Wewnętrznych wywarł istotny wpływ na zwalczania szpiegostwa w Polsce. Warto zauważyć, że tuż przed unifikacją służb policyjnych na ziemiach polskich funkcjonowały różne organizacje zajmujące się działaniami o charakterze defensywnym. Dopiero w sierpniu 1920 r. udało się ustalić ustrój organów defensywy policyjnej, gdzie został wyodrębniony pion (Wywiad IV-D) posiadający rdzeń organizacyjny w strukturach Policji Państwowej²⁷.

Sam ówczesny minister spraw wojskowych, gen. K. Sosnkowski, już w marcu 1921 r. określił zakres działalności placówek kontrwywiadu i wywiadu wojskowego (w warunkach pokoju), co wiązało się z przekazaniem niektórych kompetencji służby informacyjno-defensywnej organom cywilnym, tj. policji i administracji politycznej. W 1922 r. ustalono warunki współpracy Oddziału II z Policją Państwową. Zaznaczyć trzeba, że wówczas defensywa polityczna była ważnym podmiotem w walce z działalnością antypaństwową, o czym może świadczyć jej zwiększony stan kadrowy²⁸.

Istotny wpływ na rdzeń wewnętrzny ekspozytur miały, jak już wspomniano, trzy referaty: informacyjno-sprawozdawczy, rejestracyjno-śledczy oraz administracyjno-prawny, z których dwa pierwsze pozostawały komórkami ściśle utajnionymi, bez oficjalnych siedzib i lokali, natomiast trzeci usytuowany był w odpowiedniej okręgowej komendzie Policji Politycznej i był komórką prowadzącą oficjalnie dochodzenia i śledztwa. Wymienione urzędy funkcjonujące jako jednostki terenowe Wydziału IV-D pełniły względem centrali rolę pomocniczą. Ich celem było gromadzenie informacji o osobach oraz organizacjach uznawanych za podejrzanę z politycznego punktu widzenia. Rezultaty działań operacyjnych i śledczych w terenie były bezpośrednio przesyłane do Wydziału IV-D w Komen-

²⁵ Przepisy MSW o Organizacji KG PP, „Monitor Polski” 1923, nr 30.

²⁶ M. Mączyński, *Policja Państwowa...*, s. 55.

²⁷ *Ibidem*, s. 55–56.

²⁸ H. Cwiąg, *W kręgu obrony państwa. O współpracy organów bezpieczeństwa Drugiej Rzeczypospolitej w zakresie zwalczania szpiegostwa niemieckiego*, „Studia Politolologiczne” 2019, t. LI, s. 59, Szerzej na ten temat pisał: A. Misiuk, *Służby specjalne II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998.

dzie Głównej Policji Politycznej i przyjmowały formę meldunków oraz sprawozdań, a następnie były poddane dalszej analizie. Powstanie i działanie tego pionu organizacyjnego w strukturze Policji Politycznej ze względu na realizowane zadania było niejawne. Funkcjonariusze nie mogli ujawniać swojej przynależności do Wydziału IV-D, ale występowali na zewnątrz wyłącznie jako pracownicy okręgowej komendy Policji Politycznej²⁹.

Z kolei agentury Wydziału IV-D funkcjonowały one jako najmniejsze, podstawowe urzędy defensywy policyjnej. Podporządkowane były służbowo kierownikowi ekspozytury oraz władzom administracji ogólnej i sądowym, którzy pozostawali niezależni od kierowników urzędów Policji Ogólnej. W czerwcu 1921 r. zostały podporządkowane w sprawach ogólnopolicyjnych komendantom powiatowym, natomiast w innych sprawach – bezpośrednio kierownikom tych ekspozytur. Budowa wewnętrzna ekspozytur nie była skomplikowana. Składały się z tzw. dwóch referatów operacyjnych zajmujących się inwigilacją i wywiadem. Ustrój wewnętrzny i sprawy kadrowo-organizacyjne Wydziału IV-D znalazł swoje odzwierciedlenie w Instrukcji dodatkowej do przepisów o organizacji urzędów śledczych i organizacji Komendy Głównej PP z dnia 17 listopada 1920 r. W 1923 r. likwidacji uległ Wydział IV-D oraz jego ekspozytura. W tym okresie usilnie dążono do tego, aby podporządkować pion polityczny wojewodom i starostom. W tym celu powołano do życia Służbę Informacyjną realizującą swoje zadania w ramach administracji rządowej. Jak zauważył M. Mączyński, próba ta skończyła się niepowodzeniem, czego konsekwencją był powrót Policji Politycznej do struktur policyjnych. Już w kwietniu 1924 r. w drodze rozporządzenia szefa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych utworzony został Wydział V KG, który odpowiadał za Policję Polityczną³⁰.

Po puczu majowym w 1926 r. można zauważyć istotne zmiany, jakie zaszły w kraju. Objęły one również Policję Państwową. W tym okresie dochodziło do walki politycznej między obozem rządzącym a opozycją. Instytucje państwowe nierzadko były angażowane w spór. Chcąc osłabić ówczesną władzę, partie opozycyjne dążyły do dezintegracji samego środowiska funkcjonariuszy policji³¹.

Podsumowanie

W dobie dwudziestolecia międzywojennego służba mundurowa Policji Państwowej realizowała podstawowe zadania o charakterze prewencyjnym, administracyjno-porządkowym, a także w mniejszym stopniu – śledcze o charakterze operacyjno-rozpoznawczym i dochodzeniowo-śledczym.

²⁹ *Ibidem*, s. 54–55.

³⁰ M. Mączyński, *Policja Państwowa...*, Kraków 1997.

³¹ A. Misiuk, *Służby specjalne II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1988, s. 200.

Pozycja Policji w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego budowana jest zbiorowym wysiłkiem wszystkich jej funkcjonariuszy. Współpraca wszystkich funkcjonariuszy w dużym stopniu przekłada się na wyniki działań w ramach posiadanych przez nią uprawnień.

W okresie międzywojennym dostrzega się dużą dynamikę zmian, zwłaszcza w pierwszych latach funkcjonowania Policji Państwowej. Bezpieczeństwo wewnętrzne II Rzeczypospolitej miało ogromny wpływ na pozycję Polski na arenie międzynarodowej i na bezpieczeństwo narodowe. Jego poziom nie był stały i ulegał zmianie w różnych okresach.

Należy zauważyć, że w literaturze przedmiotu Policja Polityczna figuruje jako potoczne określenie organów defensywy policyjnej w dobie międzywojennej, zajmujących się zwalczaniem przestępczości politycznej, oraz jako nazwa własna tego pionu. Policja Polityczna miała w tamtym czasie bardzo dobre rozpoznanie środowiska przestępczego, wspomagała także inne organy bezpieczeństwa w walce z zagrożeniami płynącymi głównie ze strony wschodniej.

Podsumowując, należy uznać, że Policja Polityczna w okresie międzywojennym pełniła istotną rolę w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego. Szczególnie dobrze radziła sobie z walką ze szpiegostwem, akcjami antypaństwowymi czy komunistyczną propagandą. Liczne zmiany, jakie dokonywały się w tej formacji, uwypuklają charakter Policji Politycznej, która była organizacją tajną i wyspecjalizowaną, przeznaczoną do ścigania przestępstw antypaństwowych, inwigilowania życia politycznego i społecznego, ze szczególnym uwzględnieniem działalności wywrotowej i komunistycznej. W opinii autora w pełni realizowała zadania nakreślone jej przez prawodawcę.

Bibliografia

- Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2001.
- Ćwiąg H., *W kręgu obrony państwa. O współpracy organów bezpieczeństwa Drugiej Rzeczypospolitej w zakresie zwalczania szpiegostwa niemieckiego*, „Studia Politologiczne” 2019, t. LI.
- Franc S., *Policja Państwowa w II Rzeczypospolitej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica” 2012, nr 8.
- Gąsiorowski A., *Różnice w podejściu do zwalczania dążeń separatystycznych i niepodległościowych mniejszości Pomorza Gdańskiego w latach 1900–1939. Analiza czynników kreujących odmienne stanowiska władz Rzeszy Niemieckiej i Polski*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2020, nr 2, vol. 4.
- Halicki K., *Metody pracy informacyjno-wywiadowczej policji politycznej w okresie międzywojennym*, „Problemy Kryminalistyki” 2010, nr 268.
- Halicki K., *Policja Polityczna w województwie pomorskim w latach 1920–1939*, Łódź 2015.
- Litwiński R., *Policja wobec UW i OUN w II Rzeczypospolitej*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2010, nr 12.

- Mąciór-Majka B., *Policja Polityczna w województwie krakowskim w latach 1919–1926*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, nr 6.
- Mąciór-Majka B., *Rozpoznanie i zwalczanie obcego wywiadu przez Policję Polityczną II RP [w:] Kontrwywiad II RP (1914) 1918–1945 (1948)*, red. A. Przyborowska, Warszawa 2017.
- Mączyński M., *Policja Państwowa w II Rzeczypospolitej – organizacyjno-prawne podstawy funkcjonowania*, Kraków 1997.
- Mierzwa J., *Unifikacja, modernizacja, opresja. Przemiany administracyjne aparatu administracyjnego II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2020, nr 4.
- Misiuk A., *Dwie konstytucje policyjne II Rzeczypospolitej. Od ustawy z 24 lipca 1919 r. do rozporządzenia Prezydenta RP z 22 marca 1928 r.*, „Studia Politologiczne” 2019, t. LI.
- Misiuk A., *Historia policji w Polsce. Od X wieku do współczesności*, Warszawa 2008.
- Misiuk A., *Organizacja policji politycznej w Polsce w latach 1919–1923*, „Problemy Kryminalistyki” 1989, nr 185–186.
- Misiuk A., *Służby specjalne II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1988.
- Misiuk A., Pepłoński A., *Organizacja instytucji policyjnych w II Rzeczypospolitej 1918–1926. Wybór źródeł i dokumentów*, Szcztytno 1992.
- Murat B., *Specyfika funkcjonowania polskiej Policji w relacji z oceną zachowań organizacyjnych w niej istniejących*, „Zeszyty Naukowe ZPSB Firma i Rynek” 2018, nr 2(54).
- Pepłoński A., *Udział organów bezpieczeństwa II Rzeczypospolitej w inwigilacji ruchu komunistycznego w latach 1918–1926*, „Z Pola Walki” 1982, nr 1–2.
- Pepłoński A., *Wyszkolenie Policji Państwowej*, „Problemy Kryminalistyki” 1981, nr 153–154.
- Pieprzny S., *Policja. Organizacja i funkcjonowanie*, Warszawa 2011.
- Siemak Z., *Policja Polityczna na Lubelszczyźnie w okresie międzywojennym jako element systemu bezpieczeństwa państwa. Powstanie, organizacja i działalność*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych” 2011, nr 4.
- Siewier M., *Metody działalności Policji Politycznej w Drugiej Rzeczypospolitej. Wybrane problemy*, „De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności” 2020, nr 2.
- Sprengel B., *Policja Państwowa a organy władzy publicznej w polityce ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce w latach 1918–1939*, Toruń 2011.
- Śleszyński W., *Rola i zadania organów Policji Państwowej na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej (1920–1939)*, „Studia Podlaskie” 2005, t. XV.
- Żurek K., *Unifikacja służb policyjnych w Polsce międzywojennej [w:] Humanistyka i nauki społeczne. Doświadczenia, konteksty, wyzwania*, t. IX, red. K. Pujer, Wrocław 2019.

Streszczenie

Polska po odzyskaniu niepodległości borykała się z wieloma problemami prawnymi w sferze wewnętrznej i zewnętrznej, które należało niezwłocznie uregulować. Zadanie to było trudne ze względu na sytuację panującą w kraju, gdzie kilka ośrodków politycznych usilnie dążyło do wdrożenia własnych koncepcji zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. W Polsce międzywojennej przeprowadzono kilka zmian organizacyjnych, w tym również Policji Politycznej. W omawianym okresie była ona kilkakrotnie reorganizowana i funkcjonowała pod różnymi nazwami. Celem niniejszego artykułu jest omówienie zmian organizacyjnych, jakie dokonały się w Policji Politycznej, oraz próba oceny jej wpływu na bezpieczeństwo państwa.

Słowa kluczowe: Policja Polityczna, Policja Państwowa, Polska międzywojenna, Służba Informacyjna, bezpieczeństwo publiczne

ORGANIZATION AND ACTIVITY OF THE POLITICAL POLICE IN INTERWAR POLAND

Summary

After regaining independence, Poland struggled with many legal problems in the internal and external spheres, which needed to be immediately settled. This task was difficult due to the situation in the country, where several political centers made efforts to implement their own concepts of ensuring the internal security of the state. In interwar Poland, several organizational changes, including changes to the political police, were made. During the period in question, it was reorganized several times and operated under different names. The aim of this article is to discuss the organizational changes that have taken place in the political police and an attempt to assess the influence of the political police on state security.

Keywords: Political Police, State police, Interwar Poland, Information service, public safety